

Čtenářský deník – Geopolitika

Beck, U. (2004) Společnost světového rizika znovu: hrozba terorismu. In Beck, U.: Společnost světového rizika. Sociologické nakladatelství, Praha, str. 294-314.

Klíčová slova: světová riziková společnost, terorismus, ekologické riziko, finanční krize, konflikt, kosmopolitní stát

Obsah článku: Autor ve svém článku operuje se zcela novým pojmem, kterým charakterizuje světovou společnost po útocích 11.zář 2001 – „světovou rizikovou společností“ (negující metodologický nacionalismus). Tímto termínem má na mysli nejistotu (vyjádřenou právě použitím slova *riziko*), se kterou se dnešní svět pouští do předjímání budoucích událostí. Zároveň zdůrazňuje, že s časem jednotlivá rizika ve společnosti nenarůstají, ale spíše dochází k jejich difúzi a stírání hranic mezi nimi. Beck zde hovoří o trojím rozměru tohoto „stírání hranic nekontrolovatelných rizik“ - prostorovém (ve smyslu fyzických, prostorových hranic), časovém (estimace událostí) a sociálním (sociální odpovědnost).

Pro světovou rizikovou společnost jsou také důležité tři konfliktní osy – environmentální, ekonomické (globální finančnictví) a bezpečnostně mocenské (globální terorismus). Tyto osy nejsou symetrické a jejich prostorové rozložení ve světě je značně nerovnoměrné, j.s. globální rizika působí v různých částech světa různě intenzivně. Přestože je jejich výskyt časově i prostorově odlišný, není možné je řešit jinak než globálně (vycházejíce z premisy řešení globálních rizik globálními silami).

Pro jmenované osy jsou typické také četné rozdíly. Rozdíl v bezprostřední zřejmosti rizika či směru příchodu není tak podstatný jako rozdíl v úmyslu rizika – teroristická hrozba přichází sama o sobě s úmyslem páchat zlo (ekonomická i environmentální rizika také způsobují zlo, to však není úmyslné a je dáno spíše „přetečením“ akumulovaného zla vycházejícího z produkce statků ve společnosti). Riziko terorismu také mění již zaběhlé neoliberalistické principy – posilují se role státu při kontrolách a ve zpravodajských službách, apriorní důvěra se nyní stále více mění v apriorní nedůvěru atp. To vše má vliv i na rostoucí globalizaci, protože za účelem efektivního potírání terorismu se jednotlivé státy musí sdružovat, vyměňovat si technologie a blíže spolupracovat. Terorismus se tak dostává do ze svého pohledu kontraproduktivní pozice – jestliže jeho cílem byl mj. boj právě proti globalizaci, tak svým působením generuje pravý opak. Zajímavým rozdílem mezi environmentálními riziky (působícími exogenně), ekonomickými riziky (působícími endogenně) a bezpečnostními riziky je také rychlost jejich uznání. Autor upozorňuje na to, že zatímco ekologické hrozby podobně jako finanční krize nebyly dosud opravdově uznány, teroristické riziko bylo ihned a platně uznáno jako reálné a opravdové.

Kromě rozdílů je možné ve všech třech konfliktních osách nalézt také společné vlastnosti, jejichž společným jmenovatelem je opět terorismus. Pokrok ve finančních službách generující technologické inovace byl hnacím nástrojem mj. právě terorismu. Každý potenciální vědecký pokrok tedy podle rétoriky autora otevírá možnost budoucího zneužití terorismem.

Beck po 11.zář 2001 mluví o několika poučeních, které by si lidstvo mělo z této události odnést. Jednak upozorňuje na vzrůstající strach lidstva, který může vést až k zániku světa. Kromě globalizace bezpečnostních složek (národní věci již nejsou jen věcmi vnitřních záležitostí státu) také dává do jisté míry vinu neoliberalismu, protože ten ve své podstatě může vést (a vede) k sebezáhubě

vlastní filosofií, kdy neviditelná ruka trhu nemůže spasit svět ve všech ohledech, jak prosazují Američané (především na poli bezpečnostní politiky).

Jediným možným východiskem ze sevření teroristických hrozeb (a také rizik environmentálních a ekonomických) je de/trans/inter/multi nacionalita a multilateralismus, čili spojení národních sil dohromady (tedy opětovné posílení globalizace) se současným sdílením suverenity. Ideálním řešením je podle Becka kosmopolitní stát uznávající odlišnost jiných/netradičních subjektů. Klíčová je tedy změna paradigmatu od národní perspektivy (metodologický nacionalismus) směrem ke kosmopolitní sociální vědě (metodologický kosmopolitismus).

Komentář: Nastíněné vnímání světa se mi zdá autorem do značné míry příliš kritické a radikálně pesimistické, byť s aktuální reflexí. Přestože principiálně lze souhlasit s navrhovanými řešeními (a peripetemií vývoje), objevují se zde tvrzení, která nepokládám za konsensuální východiska racionálního diskurzu této problematiky. Např. vize konce světa, stát jako mrtvá idea, možnost státu „zneoliberalizovat se až k smrti“, neuznaná legitimita ekologických hrozeb atp.

Domnívám se, že např. neoliberalismus jistý podíl na teroristických útocích má. Není to však právě neoliberalismus, který také přispívá k jeho potlačování prostřednictvím nových výzkumných technologií a jejich šířením? Všechno má dvě strany.

Také jsem v článku postrádal větší ohlédnutí za rolí médií. Moderní informační kanály jsou mnohdy nositeli (a hybateli) globalizace a nelze bez nich úspěšně bojovat proti budoucím globálním hrozbám. I zde je na druhou stranu nutné dodat, že média přispívají k šíření terorismu – ať už jeho pouhou informační interpretací nebo zneužíváním v podobě šifrované komunikace v rámci teroristické sítě.

Celkově ale autor vystihl a dobře analyzoval současné tři palčivé problémy dnešního světa. V poslední době se ale stále více ukazuje, že ani jedna ze tří jmenovaných hrozeb není dominantní. Zatímco svět si na hrozbu terorismu již relativně zvykl, stále více jej začínají trápit finanční krize (aktuální akciové propady na burzách, krize amerických hypoték atp.) a také environmentální problémy spojené s globálním oteplováním. Jako důkaz lze zmínit i prezidentskou kampaň ve Státech – zatímco před 5 lety G. W. Bush postavil svou rétoriku na boji proti terorismu, dnes kandidáti své voliče „tahají“ především na ekonomická témata spojená s ozdravením finančního trhu. Místo na debatu o environmentálních rizicích však zatím stále zůstává spíše jen v akademické rovině.

Taylor, P. J. (1993) *Geopolitical world orders*. In Taylor, P. J. (ed.) *Political geography of the twentieth century. A global analysis*. Belhaven, London, str. 31-61.

Klíčová slova: geopolitické řády světa, geopolitika, geopolitický kód, Britský úspěch, Studená válka, moc

Obsah článku: Úvodu článku dominuje krátký exkurz do historie geopolitiky jako vědy až k Siru Mackinderovi. Do souvislostí je dáváno Mackinderovo vnímání světa v korelaci s bipolárním rozdělením světa v průběhu studené války. Zmiňována je také cykličnost a periodicitu historických jevů, které jsou dány mnoha faktory, především však politicko-ekonomickými zlomy. Tyto cykly a periody mají své fáze, které se střídají v aktuální dominanci – fáze růstu a stagnace.

Stavebními kameny pro formování geopolitického řádu světa jsou tzv. geopolitické kódy.

Tyto kódy jsou popisovány jako výstupy praktikované politiky. Kódy mohou být obecné i specifické pro různé státy, mohou mít různou časovou validitu atp. Geopolitické kódy mají těžiště svého vlivu na mezinárodní politice a tuto politiku také utvářejí (a zároveň jsou touto politikou dotvářeny). Zároveň nejintenzivnějšími jsou geopolitické kódy při střetu dvou sousedů (ať už v negativním (válečný konflikt) nebo pozitivním (partnerské vztahy) slovasmyslu) na hranicích. Nedílným rozměrem geopolitického kódu je také jeho škálování na globální-regionální-lokální úroveň/sféru vlivu.

V historické periodizaci se mezi určujícími hráči střídaly různé státy podle jejich aktuální síly. Období mezi lety 1904 až 1945 bývá nazýváno obdobím Britského úspěchu. Británie v těch letech nejvíce soupeřila s Německem, které bývalo vnímáno jako hlavní agresor stojící u obou světových válek. Přestože vždy prohrálo, dokázalo se v relativně krátké době hospodářsky postavit na nohy. Britský úspěch spočíval v pěti fázích [*křehké dělení* (zvětšování napětí UK vs. GER) – *první kolo* (1. světová válka – centrum pozornosti se přesouvá z Londýna do New Yorku, vstup USA do geopolitické hry) – *klidná mezipauza* (Německo se vzpamatovává z porážky, jsou mu odebrány kolonie, platí reparace, vstup dalšího hráče na globální geopolitickou scénu – Japonska) – *rekonstituce rozdělení* (posiluje se role SSSR a USA za současného oslabování britské pozice) – *závěrečné zúčtování* (2. světová válka, myšlenka 4 panregionů – USA, Německo, Rusko, Japonsko)]. Po závěrečné páté fázi se ukázala nemožnost vytvoření vícejaderných světových center pro jejich vzájemnou rivalitu (a také napadání). Po skončení války v roce 1945 se rovněž Británie zařadila mezi vítězné velmoci, nicméně její pozice již nebyla tak dominantní a hlavní roli definitivně převzaly Spojené státy (posílené také porážkou Japonska) a Rusko, čímž se z původního čtyřjaderného pan-regionálního modelu stal model bipolárního rozdělení sféry vlivu.

Studená válka bylo označení pro další etapu trvající až do roku 1989. Hlavními ideologicky zneprátelenými stranami byly USA a SSSR, které rozdělily svět na Východ a Západ. Přestože se tvrdí, že Studená válka byla statická dlouhotrvající epocha, lze v ní rozlišit čtyři fáze [*ochlazení* (rozdělení Evropy na dva bloky, první Kennanovo formování politiky containmentu) – *soutěž ve zbrojení* (ozbrojování obou bloků, jaderné zbraně, formování politických paktů NATO, CENTO, SEATO a Varšavské smlouvy) – *požadavek nového uspořádání* (oteplení vztahů, uznání politik více států, vznik ekonomických uskupení – např. OPEC, intervence v jiných zemích (Nikaragua, Afghánistán), formování nových marxistických ideologií v Africe) – *roztání vztahů* (opětovná bipolarizace s rychlé závody ve zbrojení (namísto jaderných zbraní nyní do popředí zájmu vstupuje SDI), prohlubování krize v zemích Třetího světa)]. Studená válka tak značně bipolarizovala svět a státy, které se nepřidaly ani k jednomu z leaderů, byly nazývány tzv. „Třetím světem“. Tyto státy nestačily soupeřivosti východního a západního bloku a čím dál více zaostávaly, čímž doplnily rozdělení světa o další dimenzi – rozdíl Sever vs. Jih, která se namísto ideologické roviny pohybovala spíše v rovině ekonomické.

Otázkou zůstává, jaké implikace budou mít historická světová uspořádání pro budoucí geopolitický vývoj světa. Je zřejmé, že zde roli bude hrát více faktorů – např. Taylorem zmiňovaný náboženský fundamentalismus islámu.

Komentář: Myslím, že otázky geopolitického rozdělení světa úzce korelují s novým ekonomickým rozdělením světa (NEIO). Je však otázkou, do jaké míry se na periodizaci a cykličnosti podílí všechny zmiňované faktory. Také sama cykličnost/periodicita je výsledkem relativně krátkého pozorování a vůbec nemusí být určující pro budoucí vývoj organizace světa.

Zajímavá je platnost/podobnost Mackinderovy teorie o Heartlandu, protože i v popisované Studené válce by se dala aplikovat na pevninskou Eurasii s nárazníkovým pásmem v podobě států střední Evropy. Přestože jde o již několikrát překonanou teorii, i v dnešním uspořádání střeoevropských států vidíme jejich rozdrobenost, která zaručuje dostatečně silnou „buffer zone“ mezi Západem a Ruskem.

O'Tuathail, G. (2002): Post-cold war geopolitics: Contrasting Superpowers in a world of global dangers. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) Geographies of Global Change. Remapping the World. 2nd. ed. Blackwell, Oxford, str. 174-189.

Klíčová slova: Studená válka, národní bezpečnost, USA, Rusko, transformace

Obsah článku: Úvodní stať dokumentuje sílu a vážnost, s jakou obě strany (Sovětský svaz a USA) vstupovaly do Studené války. V zájmu národní bezpečnosti byly vyvíjeny a testovány jaderné a balistické rakety s enormní rychlostí. Je zde také popsáno, jak tenké byly hranice mezi spuštěním a nespuštěním termonukleární války. Následuje exkurz do definování geopolitiky vyzdvihující především význam kritické geopolitiky, která odmítá státocentrické zdůvodňování a soustřeďuje se na otázky národní bezpečnosti. Dále uvádí 4 charakteristické složky kritické geopolitiky – geopolitické uspořádání světa, techno-teritoriální komplexy, geopolitickou ekonomie a geopolitický diskurz. O'Tuathail podobně jako Taylor identifikuje 3 geopolitické předěly minulého století a půl: imperialistickou rivalitu velkých hráčů ústící ve světové války (u Taylora „Britský úspěch“), Studenou válku jako ideový souboj a současný stav po Studené válce definovaný jako vědeckotechnické nebezpečí.

Po Studené válce se za Clintonovy éry staly Spojené státy hypervelmocí. Ekonomika rostla a výdaje na armádu také – což dokazoval např. pětkrát větší armádní rozpočet USA nad ruským rozpočtem (který byl v té době druhým nejvyšším na světě). Rusko se po rozpadu Sovětského svazu a pádu socialistického centrálně řízeného hospodářství obrátilo na kapitalismus a tento přechod samozřejmě nese jisté problémy (ekonomické, sociální...). Neoliberální transformace vedla k růstu mafiánských skupin a moci nad kapitálem se zmocnili oligarchové. Klíčové zejména bylo uchopení moci nad ropnými a plynovými společnostmi, které přesahovalo až do vládních struktur Kremlu. V Rusku tak začaly bohatnout oligarchové a vyšší střední třída na úkor zbytku. Na armádu se nedostávaly dostatečné finance, což se promítlo i ve válce v Čečně. Rusko se tak podle některých autorů stává „demodernizující“ se zemí a silně tak kontrastuje s prosperujícími státy. V jednom má však stále silnou pozici – drží si roli supervelmoci na poli jaderných zbraní.

Nukleární arsenál Ruska a Spojených států se řídí smlouvami START, které mluví o postupném snižování jaderných hlavic obou zemí. Tyto smlouvy jsou důležité především proto, že silný jaderný arsenál v rukou slabého Ruska může být nebezpečný v mnoha směrech. Proto je důležité jej snižovat.

Autor se také odvolává na Beckovu světovou rizikovou společnost a upozorňuje, že nejen ruská desintegrace modernity může v budoucnu být světovou hrozbou, ale také technologická produkce Západu může vést k destrukci světových zaběhlých struktur a provokování k teroristickým útokům islámského světa. Globalizace produkuje také globální nebezpečí, kterým samotné národní bezpečnostní agentury nedokáží zabránit (socioenvironmentální hrozby, politickoekonomické hrozby, katastrofy).

V současném globalizovaném světě se státy nemohou spoléhat na vlastní Missile Defense, je nutné správně definovat národní bezpečnost v kontextu světového uspořádání světa a globálních struktur.

Komentář: Autor velmi čtivě vystihuje dopady Studené války a její rozdílné pokračování v obou klíčových zemích – v USA i v Rusku. Text byl psán v roce 2002 a od té doby se ruské postavení lehce změnilo. Především díky rostoucí ceně ropy a Putinově charismatickému a tvrdému vedení Ruska se země začíná stávat bohatší, investuje více do armády a začíná opět velmi silně promlouvat do mezinárodního geopolitického dění (čímž popírá autorovo tvrzení o demodernizaci). Hlasité

ohlasy jsou zejména na americké záměry vybudování systému protiraketové obrany ve střední Evropě. Pokud by se Američanům podařilo umístit do tohoto prostoru své rakety, bylo by to evidentní proniknutí do buffer zone. Je zřejmé, že vojenský vliv v neutrální zóně jedním z velkých hráčů vždy naštvě protistranu. Rusko se chce podle posledních reakcí očividně vrátit mezi supervelmoc konkurující Spojeným státům a z některých Putinových ostrých rétorických výstupů má posluchač pocit jakoby prožíval „Cold War revival“.

Podobnou platnost pozbývá s postupujícím časem i tvrzení o výdajích na zbrojení ze strany USA – s nástupem G.W. Bushe se výdaje zněkolikanásobily především v důsledku vedení drahých válek v Iráku.

Článek také příliš nereflektuje roli Třetího světa. Zvláště s výskytem náboženského fundamentalismu a rostoucím počtem obyvatel tohoto makroregionu se bude postupně jeho role zvyšovat.

Otázky k tématu:

- Jaká je role médií v utváření geopolitických vzorců chování v dnešním světě?
- Kdo jsou hlavní hráči v současné uspořádání světa a jaký je mezi nimi vzájemný vztah?
- Jak moc bude rostoucí cena ropy promlouvat do rostoucího vlivu Ruska na současnou geopolitickou scénu?